

res de industria quædam omisisse, quædam addidisse, et quædam aliter vertisse, quia sic eis dictabat Spiritus sanctus. Sed isti Patres pie quærebant rationes excusandi, et defendendi cam versionem, qua tunc Ecclesia utebatur. Cæterum, si ita esset, quomodo Philo diceret, summam fuisse consonantiam rerum et verborum? Quomodo etiam assereret Aristæus, omnes qui eam initio viderunt acclamasse, singula esse bene et fideliter versa? quomodo non admirati fuissent, tam multa detracta, tam multa addita, tam multa contrario sensu reddita?

Tertio probatur ex multis sententiis, quæ in hac versione inveniuntur, quæ nullo modo cum veritate coherent. Quale est illud de suppuratione anorum Mathusalem, Genes. V. Nam secundum Græcam editionem invenitur, Mathusalem vixisse 14. annos post diluvium, cum tamen in Arca non fuerit, solum enim octo animæ per Arcam salvæ factæ sunt, id est, Noe, Sem, Cham et Japhet, et uxores eorum, ut habemus Gen. VI. et I. Petr. III.

Quem nodum non aliter solvere potuerunt B. Hieronymus in quæst. Hebr. B. Augustinus lib. XV. Civit. Dei cap. 13. Eucherius, et alii in c. V. Gen., nisi admittendo, esse errorem in codicibus Græcis, quem errorem licet non adscribant Patres illis Senioribus septuaginta, sed iis qui primi descripserunt libros ex Bibliotheca Regis Ptolomæi: interim tamen codices quos nunc habemus vitiatos esse, negare non potuerunt. Tale est etiam illud Gen. XXVI. ubi LXX. habent, dixisse servos Isaac de puteo, *Non invenimus aquam*, cum Hebræi et Latini codices habeant *Invenimus aquam*, quæ simul vera esse non possunt. Et certum est, nostram lectionem esse veriorum, cum proxime sequatur, propterea Isaac vocasse nomen loci illius abundantiam. Tale quoque est illud Jonæ III. ubi LXX habent: *Adhuc tres dies et Nive subvertetur*, cum Hebræi, et nostri codices habeant *Adhuc quadraginta dies*. Quem locum exponens B. Hieronymus ostendit, non posse ullo modo defendi lectionem LXX, et B. Augustinus lib. XVIII. de Civit. Dei cap. 44. fatetur, Jonam scripsisse dies quadraginta, non dies tres. Multa sunt alia ejusdem generis, sed hæc tria loco exempli adferre placuit.

Probatur ultimo, quia satis constat, editionem LXX Interpretum a Judæis multis in locis fuisse corruptam, ut Justinus affirmat

in Dialogo cum Triphone. Constat item, eadem editionem sepe sæpius emendatam ab Origene, Luciano, Hesychie, Hieronymo: nihil autem emendatur, nisi quod ante vitiatum est. Neque credibile est, eam editionem, quæ primis trecentis annis tot maculas contraxerat, reliquis annis 1200 inviolatam atque integram servatam.

Denique constat, tempore B. Hieronymi, ut ipse scribit in epist. 89. ad Augustinum, quæ est XI. inter epist. Augustini, omnes fere Græcos codices ex versione Septuaginta habuisse admixta multa ex Theodotione, asteriscis præfixis, deinde paulatim asteriscos excidisse: interiisse etiam editionem Theodotionis; inde autem necessario orta est confusio, ut jam nemo judicare possit, quid in iis libris sit LXX, quid vero Theodotionis. Hæc de Septuaginta.

CAPUT VII.

De editione Græca Testamenti novi.

Duæ quæstiones de Græca editione Testamenti novi disputari solent. Prior est de auctoribus ejus editionis. Posterior de auctoritate et integritate ejusdem editionis.

Ac prior quidem quæstio nec admodum necessaria, nec valde difficilis est. Nam constat Testamentum novum Græce scriptum esse ab iis Apostolis, vel Evangelistis, quorum nomina in titulis singulorum librorum, vel epistolarum præfiguntur, exceptis duntaxat Evangelio Matthæi et Marci, et epist. ad Hebr.: siquidem Matthæum Hebræico sermone scripsisse Evangelium suum, testatur Irenæus lib. III. cap. 1. Athanasius in Synopsi, Hieronymus præfat. Comment. in Matthæum; et in c. XI. Osee, et alii omnes.

Porro Athanasius loco citato existimat, ab Apostolo Jacobo Matthæi Evangelium in Græcam linguam esse translatum: alii vero Joanni Apostolo, et alii ipsi Matthæo eam translationem tribuunt. Sed conjunctumque sit, ita recepta est ab Ecclesia illa translatio, ac si ea lingua primam scriptam fuisset Evangelium Matthæi. Quocirca non multum egemus Evangelio Hebræico quod Munsterus edidit; nec illo etiam quod nuper edi cura-

vit Joannes Tillus, in quo multa desunt, multa supervacanea sunt, non pauca etiam immutata cernuntur; et Deus novit, utrum id factum non sit ad detrahendam fidem Græcæ et Latine editioni, astutia videlicet Judæorum, ex quorum promptuariis Evangelium illud prodit.

Marci vero librum Latine ab ipso Marco Romæ scriptum esse, ac deinde ab eodem Aquileis in Græcam linguam conversum, docet Adrianus Finus lib. VI. Flagelli Judæorum cap. 80. et lib. VIII. cap. 62. et qui Finum secutus est Petrus Antonius Beuther annotat. 8. et 9. ad sacram Scripturam, In vita quoque B. Petri, quæ in Pontificali Damasi primum locum tenet, satis aperte indicatur, Marci Evangelium initio Latine ab ipso Paulo Græce scriptum esse, vel certe ab Apostolico aliquo viro ex Hebræico sermone in Græcum esse translatum. Itaque Græca editio Testamenti novi universa Apostolos et Evangelistas auctores habet.

Jam vero quod attinet ad auctoritatem, dubium esse non potest, quin editio Apostolica summæ sit auctoritatis, nisi forte constet eam esse corruptam. De qua re ita sententiam censeo, ut supra de Hebræicis diximus, videlicet, non esse Græcos codices corruptos generaliter: nec tamen esse fontes purissimos, ut necessario quidquid ab eis dissentit corrigendum sit, ut falso existimant Calvinus Major, Kemnitius, cæterique hujus temporis hæretici.

Et vero non esse Græcos codices in universum atque omnino corruptos, facile demonstrari potest: nam etsi multa depravare conati sint hæretici; tamen nunquam defuerunt Catholici qui eorum corruptelas detexerint, et non permiserint Libros sacros corrumpi. Plurima ex toto novo Testamento abstulit mutavitque Marcion, ut testatur Tertullianus lib. V. Contra Marcionem: sed illa omnia fere notavit Epiphanius hæres. 42. et in nostris codicibus Græcis habentur recte. Ariani quoque abstulerunt ex Evangelio Jo. IV. *Spiritus est Deus*, (1) sed indicavit et notavit B. Ambrosius lib. III. de Spiritu sancto cap. 11. et nostri codices Græci omnes hoc testimonium habent.

Quod autem non sint ubique incorrupti, sed aliqui interdum errores irperserint saltem negligentia Librariorum, et non sit tutum semper Latina ad Græca corrigere; aliquot

exemplis planum fiet. Certe I. Cor. XV. legendum est: *Primus homo de terra terrenus secundus homo de celo celestis* (2) ut non solum nostra Latina versio habet, sed etiam Calvinus probat cap. XII. Instit. §. 42. At Græci constanter legunt, *secundus homo Dominus de celo*, ὁ δεύτερος ἀρχιπρωτος ἄριστος ἐξ οὐρανοῦ. Quam depravationem mansisse vitio scriptorum ex corruptionibus Marcionis, patet ex Tertulliano lib. V. in Marcionem.

Præterea I. Corinth. VII. ubi nos habemus: *Qui cum uxore est, sollicitus est quæsum Mundi, quomodo placeat uxori et divisus est: mulier innupta et virgo cogitat quæ Domini suat etc.* (3) Græci codices longe aliter habent, nam illud *divisus est* conjungunt cum sequentibus sic, *μαρτυροῦμαι ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος, divisæ est uxor et virgo*. Quam lectionem B. Hieronymus in lib. I. contra Jovinianum affirmat, non esse Apostolica veritas. Roman. XII. ubi nos legimus: *Dominò servientes* (4): Græci non habent *servientes* sed *καταρῶ δουλοῦσιντες*, id est, *tempori servientes*. Et tamen nostram lectionem esse verissimam patet, tum ex Hieronymo in epistola ad Marcellam, quæ incipit: *Post priorem epistolam; ubi dicit, in emendatis Græcis codicibus haberi non κατὰ sed κατὰ: tam ex Origene, Chrysostomo, Theophylacto, et aliis Græcis Patribus, qui sic legerunt, et explicaverunt in suis Comment.*

Denique constat, in plurimis Græcis codicibus deesse multas veras Scripturæ partes, ut historiam adulteræ Jo. VIII., ultimum caput Marci, testimonium pulcherrimum Trinitatis I. Joann., et alia de quibus supra disseruimus. Constat etiam, quædam in omnibus Græcis codicibus inveniri, quæ non sunt partes divinæ Scripturæ, ut Matth. VI. orationi Dominicæ addita: *Quia tuum est regnum, et potentia et gloria in sæcula*, quæ verba non esse de textu, sed addita a Græcis ex duobus intelligi potest. Primo ex eo quod Tertullianus, Cyprianus, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus orationem Dominicam exponunt, et tamen nullam horum verborum mentionem faciunt, cum omnes isti Græce bene vererint. Secundo ex eo quod Græci in sua liturgia recitant quidem hæc verba, sed non contineant cum oratione Dominicæ.

(1) Joan. IV, 24. — (2) I. Cor. XV, 47. — (3) I. Cor. VII, 33. — (4) Rom. XII, 11.

CAPUT VIII.

De Latinis editionibus.

De Latinis editionibus tria nobis explicanda sumpsimus. Primum, quot et quae fuerint olim Latinae editiones. Secundo, quis sit auctor ejus quae nunc Vulgata dicitur. Tertio, quanta sit auctoritatis haec ipsa vulgata editio.

Ac ut incipiamus a primo, editiones Latinae Testamenti veteris ex Graeca versione LXX, et Testamenti novi ex Graeco fonte prope innumerabiles fuisse ante tempora Hieronymi, testatur B. Augustinus lib. II. doctrin. Christ. cap. 11. his verbis: « Qui, inquit, Scripturas ex Hebraea lingua in Graecam verterunt numerari possunt: Latini autem interpretes nullo modo. Ut enim cuique primis Fidei temporibus in manus venit codex Graecus, et aliquantulum facultatis sibi utriusque linguae habere videbatur, ausus est interpretari. » Idem docet Sanctus Hieronymus praefat. in Josue: « Cum apud Latinos, inquit, tot sint exemplaria quot codices, et unusquisque pro arbitrio suo vel addiderit, vel subtraxerit quod ei visum est. »

Nihilominus tamen una erat communior, quae vetus et vulgata editio dicebatur, ut patet ex B. Gregorio praefat. in lib. Moral. c. V. et ex B. Hieronymo in cap. XIV. et XLIX. Isaiae, et alibi. Et haec videtur esse illa Italica interpretatio, quam B. Augustinus lib. II. doct. Christ. cap. 43. omnibus aliis Latinis anteposit, cum ait: « In ipsis interpretationibus Italica caeteris praefertur: nam est verborum tenacior cum perspicacitate sententiae. »

At S. Hieronymus bis Testamentum vetus in Latinum convertit, primum ex Graeco, id est, ex versione LXX, ut intelligi potest ex lib. II. contra Rufinum, et ex epist. 40. Augustini et sequent. 41. quae est Hieronymi ad Augustinum, necnon ex praefat. in Job. Et rursum ex Hebraeo, ut ipse idem testatur in lib. de viris illust. extremo, et in praefationibus singulorum librorum quos Latinos fecit.

Novum autem Testamentum non convertit de Graeco in Latinum, sed solum emendavit

a multis erroribus, qui vitio Librariorum irreperant. De quo suo labore sic ipse loquitur lib. de viris illust. in fine: « Novum Testamentum, inquit, Graeca fidei reddidi. » Et praef. Evangeliorum ad Damasum: « Ita, » inquit, « calamo temperavimus, ut iis tantum, quae sensum mutare videbantur, correctis reliqua manere pateremur ut fuerant. » Quod si quis putet conversum esse ab illo novum Testamentum, quoniam B. Augustinus epist. 10. ad Hieronymum scribit: « Proinde non parvas Deo gratias agimus de opere tuo, quod Evangelium ex Graeco interpretatus es, etc. » audiat Hieronymum dubium hoc solventem in epist. 89. ad Augustinum, quae est 11. inter epist. Augustini: « Sime, » inquit, « in novi Testamenti emendatione suscepis etc. »

Porro B. Hieronymi versio ex Hebraeo in Latinum mox cepit a quibusdam Ecclesiis recipi, et publice legi, ut patet ex epist. 40. Augustini ad Hieronymum, ita tamen ut etiam alia editio antiqua non contemneretur. Quod apertius intelligitur ex B. Gregorio in epist. ante praefat. in lib. Moral. cap. 5. ubi dicit, suo tempore Romanam Ecclesiam utraque editione uti consuevisse; id est, antiqua versa ex Graeco, et nova Hieronymi versa ex Hebraeo. Post tempora autem B. Gregorii, videntur omnes Latinae editiones evanuisse praeter unam istam, quam nunc veterem, et vulgatam vocamus; de cuius auctore mox dicemus. Hoc autem nostro saeculo iterum ad illam aetatem rediisse videmur, in qua omnes qui aliquid poterant, continuo sacros libros transferebant. Siquidem recentiorum, ac praesertim haereticorum Latinae interpretationes numerari vix possunt. Sed de his haec tenus.

CAPUT IX.

De auctore vulgatae editionis.

Non parva quaestio est de hac nostra vulgata Latina editione: sitne illa antiqua, quae erat ante Hieronymum, an vero ipsius Hieronymi: arbitrantur, vel certe suspicantur Sanctes Pagninus praefat. suae interpretationis Bibliorum ad Clementem VII. Pontificem Maximum, Paulus Foro Sempronii Episcopus

lib. II. cap. 4. de die Passionis Domini. Contra, esse B. Hieronymi contendunt Augustinus Eugubinus, et Joannes Picus Mirandulanus in libris de hac re editis, alique nonnulli. At mixtam esse ex vetere et nova, docent Joannes Driedo lib. II. cap. 4. de Eccles. dogmat. et Scripturis, et Sixtus Senensis lib. VIII. Biblioth. S. extr.

Nos igitur gratia brevitate et claritatis, sententiam nostram quatuor propositionibus complectemur.

Prima propositio: « Testamentum novum Latinum editionis vulgatae ex antiqua versione habemus, quam tamen B. Hieronymus emendavit »: id vero eo potissimum argumento probamus, quod multa loca quae B. Hieronymus reprehendit in antiqua versione, nos in nostra invenimus ita correctae, ut ipse affirmat esse corrigenda. Ac ut aliqua loca conferamus: in Commentar. cap. II. Matth. dicit, illud *In Bethlehem Judae*, debere esse, *In Bethlehem Judae* (1). Lib. I. in Jovin. reprehendit illud. I. Corinth. VII. *Divisa est mulier et virgo*, et vult legendum, *Mulier innupta et virgo* etc. (2) In epist. ad Marcellam, ad finem secundi tomi, reprodit illud Roman. XII. *Tempori servientes*, et legi vult, *Domino servientes* (3). Ibidem reprehendit illud I. Timoth. I. *Humanus sermo*, et docet legendum, *Fidelis sermo* (4). In Comment. cap. II. Galat. reprehendit illud *Quibus ad horam cessimus*, et restituit, *Quibus neque ad horam cessimus* (5). Et in Comment. cap. reprehendit illud *Persuasio vestra ex Deo est*, et vult legi, *Non est ex eo qui vocat vos* (6). In Comment. c. I. ad Ephes. reprehendit illud: *Qui est pignus hereditatis in redemptionem adoptionis* (7), et vult legi, *In redemptionem acquisitionis*. Haec autem omnia, et alia id genus permulta ita nunc habemus in editione vulgata, ut ipse monet legi debuisse.

Praeterea constat, Hieronymum emendasse novum Testamentum jussu Pontificis Damasi: constat etiam ejus emendationem fuisse receptam, et valde placuisse hominibus ejus temporis, ut intelligi potest ex epist. 40. Augustini ad Hieronymum, non est igitur verisimile postea fuisse rejectam, sed potius retentam et conservatam.

Neque movere debet, quod quaedam loca non sunt emendata, ut Hieronymus monuit

emendanda, quale est illud Rom. XII. *Sapere ad sobrietatem* (8), quod Hieronymus lib. I. in Jovinianum vult legi, *Sapere ad pudicitiam*. Et illud I. Corinth. XIII. *Si tradidero corpus meum ita ut ardeam* (9), quod Hieronymus in c. 5. ad Galat. vult legi, *Ita ut gloriari*; et quaedam alia, quae ipse corrigi in Comment. epistolarum ad Galatas, ad Ephesios, et ad Titum. Nam ipse idem praefat. Evangel. ad Damasum fatetur, se non omnia correxisse, quae corrigenda esse putabat, ne nimis multa immutasse videretur.

Praeterea potest fieri, ut dum ista Commentaria scriberet, existimaret illa esse mutanda, quae tamen postea cum Testamentum novum suscepit emendandum, re melius considerata, judicavit non esse mutanda. Nam prius eum scripsisse ista Commentaria, quam Testamentum novum emendaverit, colligitur ex lib. de vir. illust. extremo, et sane nostra versio in his duobus locis melior est, quam illa, quam B. Hieronymus substitui tunc volebat.

Secunda propositio: « Psalterium vulgatae editionis Latinae non est illud quod Beatus Hieronymus transtulit ex Hebraeo, neque illud quod transtulit ex versione Graeca LXX Interpretum, sed illud quod ipse emendavit, translatum ab antiquo interprete ex editione S. Luciani Martyris; siquidem Beatus Hieronymus circa Psalterium, quater laboravit. Transtulit enim illud ex Hebraeo in Latinum, ut patet ex epistola ejusdem ad Sophronium; item convertit ex Graeco in Latinum e pura editione Septuaginta, ut habetur in hexaplis Origenis, ut ipse testatur in epistola ad Suniam et Fretellam: denique bis emendavit antiquam Latinam editionem, quae translata erat ex Graeco communi et vulgata, ut patet ex praefat. Psal. ad Paulam et Eustochiam. » Sed singula breviter demonstremus.

Dicimus igitur Psalterium nostrum non esse illud quod B. Hieronymus transtulit ex Hebraeo, idque certum est; nam illud existat in operibus B. Hieronymi, et fere ubique dissentit a nostro saltem quoad verba.

Addimus: neque esse illud quod ipse vertit ex Origenis hexaplis, sed illud commune quod bis emendavit, idque probatur ex epistola ad Suniam et Fretellam; nam ibi dicit, quod habetur Psal. V. *Dirige in conspectu tuo viam meam* (10), aliter haberi apud LXX et

(1) Matth. II, 1. — (2) I. Cor. VII, 34. — (3) Rom. XII, 11. — (4) I. Tim. I, 15. — (5) Galat. II, 5. — (6) Ibid. V, 8. — (7) Eph. I, 14. — (8) Rom. XII, 3. — (9) I. Cor. XIII, 3. — (10) Psal. V, 9.

omnes alias interpretationes, excepta communi et vulgata: at nostra editio ita habet; igitur nostra editio est illa communis et vulgata et a pura interpretatione LXX Seniorum distincta. Præterea ibidem Hieronymus dicit quod habetur Psal. LXXIII. *Quiescere faciamus omnes dies festos Dei a terra* (1), haberi apud LXX in hexaplis, et apud omnes alios interpretes, *Incendamus, vel comburamus omnes dies festos*, et solum in vulgata haberi, *Quiescere faciamus*: at nos habemus, *Quiescere faciamus*. Item quod habemus Psal. CIII. *Petra refugium herinacis* (2) dicit LXX vestitus *Refugium leporibus*; igitur nostram non est illa ipsa versio LXX.

Denique in tota illa epistola sepiissime ponit verba Latini Psallerii, ut tunc erat in communi usu, et in Ecclesiis cantabatur: at illa omnia in nostro invenimus; igitur nostrum est Psalterium illud commune et pervulgatum. Porro commune ab Hieronymo vocari illud, quod Origenes, et postea Lucianus emendavit, perspicuum est ex illa ipsa epist. ad Suniam et Fretellam; sic enim initio epist. S. Hieronymus loquitur: « Scitis aliam esse editionem, quam Origenes, et Casariensis Eusebius, omnesque Græci tractatores, *νοστηρ*, id est, communem appellant, atque vulgatam, et a plerisque nunc *νοστηρ* dicitur, aliam septuaginta Interpretum quæ et in *ἑκατοῦταις* codicibus reperitur. »

Tertia propositio: « Probabile nobis est, librum Sapientiæ, et Ecclesiastici, et Machabæorum, nos non habere ex versione Hieronymi, sed ex antiqua translatione, cuius auctor ignoratur. » Ad hoc movemur. Primo, quia B. Hieronymus nusquam affirmat se transtulisse hos libros, neque ulla exstant præfationes ejus in hos libros, cum tamen in epist. 89. ad August., quæ est XI. inter epist. Augusti., dicat, se singulis libris præfatiunculas præfixisse. Secundo, quia B. Hieronymus hos libros arbitratur apocryphos, ut patet ex prologo Galeato, et ex præfat. Proverb.; proinde verisimile est, eum neglexisse horum librorum interpretationem. Tertio, quia multa citantur ex his libris a B. Cypriano, præsertim in lib. *De exhortat. mart.*, et aliis Patribus B. Hieronymo antiquioribus, eo modo prorsus, ut nos in nostra vulgata editione habemus.

Quarta propositio. « Reliqua omnia ex

Hieronymi versione ex Hebræo habemus in editione vulgata. » Id probatur.

Primo, quoniam constat, B. Hieronymum primum et solum ex antiquis transtulisse ex Hebræo in Latinum Testamentum vetus, et rursum constat, nostram editionem translationem esse ex Hebræo in Latinum, exceptis Psalms, Sapientia, Ecclesiastico, et Machabæis. Quod Hieronymus transtulerit ex Hebræo, ipse testatur lib. de vir. illustri extremo. Quod ipse primus ex antiquis, patet ex Augustino in epist. 8. et 10. et lib. XVIII. de Civit. Dei cap. 43. et ex omnibus Hieronymi præfationibus, in quibus semper deprecatur calumniam, quod ausus sit ex Hebræo transferre. Quod post eum usque ad nostra tempora, nemo idem tentaverit, certo certius est.

Jam vero quod vulgata editio translatio sit ex Hebræo, ipsa quodammodo clamat, dum pene ubique concordat cum Hebræo, et a Græco dissentit. Sunt præterea certa indicia hujus rei fere in omnibus libris. Nam in Pentateucho, præsertim Genes. V. omnes libri antiqui, quia erant ex versione LXX expressi, continebant errorem illum de numero annorum: at nostra editio Hebraicæ veritatis consentit. In lib. Esther et Danielis, sæpe in ipsis libris invenimus annotatiunculas B. Hieronymi dicentis, se expressisse fideliter, quæ erant in Hebræo, reliqua autem de editione vulgata, vel ex Theodotione addidisse.

Præfatione in Job dicit, in antiqua editione Latina et Græca libri Job deesse ad 800. versus, quos ipse de Hebræo in sua editione posuerit: at nostra editio integerrima et plenissima est, non minus quam Hebraica. Denique in Comment. Prophet., fere ubique duas versiones ponit et explicat, id est, suam quæ est nostra vulgata, et aliam septuaginta interpretum.

Secundo probatur, quia illa omnia quæ B. Hieronymus præfat. in Pentat., et lib. de opt. gen. interpret. dicit, non haberi in editione LXX, et se addidisse in sua translatione ex Hebræo, in nostra vulgata editione invenimus, ut illud: *Ex Ægypto vocavi filium meum* (3), Osee XI. et « *Aspiciet in me quem transfixerunt* (4) », Zach. XII. et « *Oculus non vidit, Deus absque te quæ preparasti expectantibus te* (5). Isai LXIV.

Tertio probatur ex iis locis, quæ B. Hieronymus monet se aliter vertisse, quam LXX verterint, quæ in nostra editione omnia invenimus, ut ipse se vertisse dicit. In epist. 89. ad August., quæ est 11. inter epistolas August., ait Jonæ IV. se vertisse *Hederam*, ubi LXX verterunt *Cucurbitam*. Item in q. Hebr. in Genesim dicit, Gen. II. legendum: *Complevit Deus die septimum opus suum*, cum apud LXX legeretur *die sexta*. Ibidem dicit legendum: *Vocata est virago*, cum apud LXX dicatur *Mulier*. Ibidem dicit legendum: *Inmisit soporem in Adam* (1). cum apud LXX sit, *Inmisit ecstasim*. Similia multa inveniuntur, tum in quæst. Hebr., tum in Comment. Prophet.

S. Gregorius quoque lib. XX. Moral. cap. 32. explicans illud: *Mutatus es mihi in crudelem*, dicit, antiquam translationem longe aliter habuisse, sed hanc novam ex Hebraico factam esse meliorem. At in nostra est, *Mutatus es mihi in crudelem* (2), Job. XXX.

Quarto probatur ex præfationibus. Nam ipse testatur in epist. ad August. jam citata, se editioni suæ ex Hebræo singulis pene libris præfatiunculas præfixisse, quas etiam nunc videmus in Bibliis vulgatae editionis, nec ullus unquam negavit eas esse Hieronymi: at certe non est credibile totum opus perisse, præter solas præfatiunculas. Qui enim abjecerunt vel neglexerunt editionem B. Hieronymi, cur, quæso, præfatiunculas conservarunt?

At in contrarium tria argumenta potissimum fieri solent. Argumentum primum Pauli Foro-Sempronienensis et Sanctis Pagnini sumitur ex multis locis, in quibus nostra versio ab Hebraica veritate dissentit; nec enim credibile est, Hieronymum Hebræicæ linguae peritissimum in ea re labi potuisse.

Respondeo: duplici de causa accidisse, ut nostra versio ab Hebraico textu aliquando dissentire videatur. Una est, eaque longe lateque patens, incuria Librariorum, de qua re passim ipse in præfationibus suis conqueritur. Altera causa est, quia sæpe B. Hieronymus non tam verba, quam sensum exprimere studuit, ut faciendum esse ipse idem docet in lib. *De opt. genere interpret.* Exemplum sit in illis verbis Eccl. I. *Perversi difficile corriguntur, et stultorum infinitus numerus* (3). Videntur enim hæc verba longe aliud sonare quam Hebraica, quæ ad verbum sic

habent: *למה לא ידעו תוקן ויחזיקו יא ודברי הוה* hoc est, *Perversum non poterit dirigere, et stultum non poterit adnumerari*. Sed certe Hieronymus elegantissime sensum expressit. De hoc argumento plura dicemus in sequenti capite.

Argumentum secundum. Hieron. præfat. in Psal. et in Job, et in Paralip. admonet, se distinxisse suam editionem per asteriscos et obeliscos: at in nostra vulgata non videmus ista signa; non igitur est Hieronymi vulgata nostra editio.

Respondeo ex ipso Hieronymo in epist. ad August. sup. cit.: Hieronymum distinxisse per asteriscos et obeliscos eam editionem quam fecerat ex Græco, non autem eam quam fecerat ex Hebræo. In Psalterio igitur nostro vulgato debuisse esse asterisci et obelisci, quorum meminit Hieronymus in præfat., sed exciderunt negligentia Librariorum, neque hoc est mirum, nam etiam tempore ipsius coperant excidere, ut patet ex illa ipsa præfat., et ex epist. ad Suniam et Fretellam. In libro autem Job et Paralipomenon nostræ editionis vulgatae nunquam fuerunt, nec esse debent asterisci vel obelisci. Hinc enim duas præfationes nos habemus tam in Job, quam in Paralipomenon, quarum prior, in qua non fit mentio asterisci et obelisci, pertinet ad nostram versionem, quæ est ex Hebræo, posterior in qua fit mentio eorum signorum pertinet ad aliam versionem, quem fecit ex Græco.

Tertium argumentum. Multa inveniuntur in nostra editione vulgata, quæ B. Hieronymus in questionibus Hebraicis, in lib. de opt. gen. interpret., in Comment. Prophet., et in Ecclesiastico docet, aliter fuisse vertenda: igitur fieri non potest, ut editio nostra vulgata sit illa ipsa translatio, quam Hieronymus fecerat ex Hebræo.

Respondeo: quatuor de causis accidisse, ut quædam in nostro textu sint, quæ B. Hieronymus reprehendit. Prima est error et negligentia Librariorum. Secunda causa est, varia significatio vocabulorum, interdum enim possunt duo significare, et B. Hieronymus modo unam, modo alteram significationem secutus est: exemplum habemus in Ecclesiaste; nam B. Hieronymus veritatem Ecclesiastem, ut patet ex præfat. Comment. in Ecclesiast., et præfat. Proverb. Et quidem in primo translatione veritatem cap.

(1) Psal. LXXIII. 8. — (2) Psal. CIII. 18. — (3) Osee XI. 1. — (4) Zach. XII. 10. — (5) Isai. LXIV. 4.

(1) Gen. XI. 2. 21. et 23. — (2) Job. XXX. 21. — (3) Eccl. I. 15.

II. *Cogitavi trahere carnem meam in vinum*; et sic etiam in Commentario exponit: at in secunda translatione maluit vertere: *Cogitavi abstrahere carnem meam a vino* (1), quam lectionem nos habemus, et melior est nostra lectio. Nam verbum Hebræum נָחַץ potest significare in vino, seu in vinum, et etiam de vino sive a vino: nam littera נ̄ deservit et loco in et loco de: contextus autem magis requirit a vino, quam in vinum. Sequitur enim, ut animam meam transferrem ad sapientiam.

Quod autem littera נ̄ accipiatur frequenter pro נָחַץ, id est, ex, de, ab, perspicuum est his locis, Exod. XII, vers. 43. Exod. XXXV, vers. 32. Exod. XXXVIII, vers. 8. et Levit. 8. vers. 32. et II. Paralipom. cap. XVI, vers. 6. Quod vero B. Hieronymus soleat variis modis vertere quando verba id ferant, testatur ipsemet lib. I. apolog. cont. Rufin., ubi dicit Psalm. secundum se vertisse: *Adorate pure*: et tamen in Comment. exposuisse: *Adorate Filium*, quoniam vox Hebræa ambigua est.

Tertia causa est, quia ipsemet postea mutavit sententiam, et loca sua correxit. Ac ut exemplum aliquid proferamus, lib. de opt. gen. interpret., et præfat. in Pentat., dicit Isai. XI. non debere legi: *Flos de radice ejus ascendet*; sed *Nazaræus de radice ejus ascendet* (2): et LXX hoc nomen Nazaraï male prætermisisset, et hunc locum citari a Matthæo cap. II. ubi dicit: *Ut impleretur quod dictum est per Prophetas, quoniam Nazaræus vocabitur* (3): at ipse idem postea vertit, sicut verterant Septuaginta, nimirum: *Et flos de radice ejus ascendet*. Et in Comment. cap. XI. Isaiæ, reddidit rationem hujus rei, quoniam verbum Hebræum ibi positum נָחַץ scribitur per Tsade, cum Nazaræus dicatur a verbo נָחַץ per Zain, quocirca Comment. cap. II. Matth. dicit illud *Quoniam Nazaræus vocabitur*, non esse desumptum ex aliquo uno Propheta, sed ex eo, quod omnes Prophete Dominum sanctum futurum esse prædixerunt. Pari ratione lib. V. Comment. in Isai. fatetur cap. XIX, male se vertisse *Erit terra Judeæ Ægypto in festivitatem* (4), cum potius verti debuerit, *in pavore*, et hoc posteriore modo nos jam habemus in vulgata editione.

Quarta causa est, quia etsi B. Hieronymus interdum senserit, quedam mutanda in sua versione, et ea notaverit in suis Com-

mentariis; tamen Ecclesia postea magis judicavit veram primam versionem, et illam retinere maluit in editione vulgata. Nam lib. V. Comment. in Isa. ubi B. Hier. dicit se vertisse *Festivitatem*, pro *Pavore*, ibidem dicit se male vertisse *Refruantem*, pro *Lascivientem*: et tamen videmus in nostra editione vulgata priorem correctionem, Hieronymi admissam, posteriorem non admissam, quod certe non videtur casu factum, sed judicio posteritatis, vel potius ipsius Ecclesie. Et hoc modo ad multa alia responderi potest. Editio enim vulgata, quamvis maxima ex parte Hieronymi sit: tamen non est illa pura, quam ipse ex Hebræo convertit, sed est aliquo modo mixta, additis non paucis ex versione LXX, que in Hebræo non inveniuntur, atque id potissimum perspicitur in lib. I. Reg. et in Proverb.

His omnibus addi potest, interdum Hieronymum videri reprehendere versionem nostram, cum tamen eam non reprehendat, sed solum explicet, que sit vis Hebrææ vocis, ut cum in quest. Hebr. dicit cap. I. Genesis, pro eo quod nos habemus, *Spiritus Domini ferebatur super aquas* (5): in Hebræo esse, *Incubabat seu fovebat more avis*.

CAPUT X.

De auctoritate Latinæ editionis vulgate.

Tertia, eaque potissima restat questio. Quante videlicet auctoritatis sit Latina vulgata editio. Et quidem heretici nostri temporis, quamquam inter se non parum dissentiant in authentica editione Latina eligenda: tamen adversus Ecclesiam mirifice omnes consentiunt. Siquidem Lutherani volunt, solum Lutheri versionem habendam esse authenticam, ut patet ex decreto quodam Lipsiensi, cui Melancthon, Pomeranus, Major, alique permulti subscripserunt. De quo decreto vide Stapylum in tertio topico prædicamento Lutherane Theologie.

At Zwingliani, quibus Anabaptistæ et Calvinistæ consentiunt, nullam esse volunt authenticam versionem, ut ex præfatione Tigurinae editionis patet, ubi docent, non

debere Ecclesiam alligari ad unam aliquam versionem. Nihilominus tamen tam Lutherani, quam Zwingliani in eo conveniunt, ut editio Latina vulgata non sit habenda pro authentica, cum innumerabiles errores in ea deprehendantur.

Hinc ex castris Lutheri prodiit in aciem Martinus Kemnitius, ex castris Zwingliorum Joannes Calvinus, qui adversus Concilium Tridentinum scribentes, quartam sessionem præ cæteris vexant, in qua Concilium definit, vulgatam editionem Latinam habendam esse pro authentica. Scripsit etiam de eadem re Georgius Major præfat. in Psalm., et Tilmannus Heshusius in lib. de sexcentis erroribus Pontificiorum tit. II.

At non pauciores pro vulgata editione scripserunt, in quibus sunt Joannes Driedo lib. II. cap. de Ecclesiast. dogmat. et Script. Franciscus Titelmannus in prologo apologetico pro editione vulgata novi Testamenti, Andreas Vega lib. XV, in Conc. Trident. cap. 9. Jodocus Tiletanus in I. part. apolog. pro Conc. Trident. cont. Kemnitium, Lindanus lib. I. de opt. gen. interpret., Melchior Canus lib. II. de locis cap. 13. Sixtus Senensis lib. VIII. Biblioth. sanctæ in refutatione ultimæ hæresis. Quorum diligentiam imitari cupientes, his argumentis rem eandem comprobamus.

Primum est argumentum ipsius Concilii. Ait enim Synodus Tridentina, eam a se probari sacrorum librorum Latinam editionem, quæ longo tot sæculorum usu in ipsa Ecclesia probata est. Nec enim temere per annos fere mille, hoc est, a tempore B. Gregorii omnis Ecclesia Latina hac una editione usa est, omnes Concionatores hanc explanaverunt et populis proposuerunt, omnia Concilia ex hac editione testimonia protulerunt ad confirmandam dogmata Fidei. Porro Ecclesiam totis octingentis vel nongentis annis germana Scripturæ interpretatione caruisse, atque in iis que ad Fidem et religionem pertinent, errores interpretis nescio cujus pro verbo Dei coluisse, mirum est, si cui mirum et absurdum non esse videatur, præsertim si ex Apostolorum didicerit, Timoth. III eam esse *quoniam et firmamentum veritatis*.

Secundum argumentum sumo ex testimonio Veterum. Nam vel hæc nostra versio est Hieronymi, vel certe illa antiqua communis quam Augustinus vocat Italam: si est illa antiqua, magnum testimonium habet ab Aug. lib. II. de doct. Christ. c. 45. ubi di-

cit, eam omnibus esse preferendam: si autem est Hieronymi, ut nos supra probavimus, habet testimonia omnium Veterum, qui eam videre poterunt. Nam in primis B. Augustinus lib. XVIII. Civit. Dei cap. 43. « Quamvis non defuerit temporibus nostris presbyter Hieronymus homo doctissimus, et omnium trium linguarum peritus, qui non ex Græco, sed ex Hebræo in Latinum eloquium easdem Scripturas converterit: sed ejus tam litteratum laborem quamvis Judæi fateantur esse veracem etc. » Et epist. 10. ad Hieronymum dicit, ejus versionem, seu potius emendationem Testamenti novi omnibus probari. Item B. Gregorius lib. XX. Moral. c. 32. « Quia, inquit, hæc nova translatio ex Hebræo nobis eloquio cuncta veris transfudisse perhibetur, credendum est, quidquid in ea dicitur, et oportet ut verba illius nostra expositio subtiliter rimetur. »

B. Isidorus lib. VI Etymol. c. 4 « Presbyter, » inquit, « Hieronymus trium linguarum peritus, ex Hebræo in Latinum eloquium easdem Scripturas convertit, eloquenterque transfudit, cujus interpretatio merito cæteris antefertur. » Et lib. I. De offic. divin. c. 12. « De Hebræo, inquit in Latinum eloquium tantummodo Hieronymus presbyter sacras Scripturas convertit, cujus editione generaliter omnes Ecclesie usquequaque utuntur, eo quod veracior est in sententiis, et clarior in verbis. » Hæc ille, cui subscribit Rabanus lib. II. De institut. Cleric. cap. 54.

Porro qui deinceps secuti sunt, B. Anselmus, B. Bernardus, Rupertus, Haymo, Hugo, Richardus, et alii omnes satis ostendunt, se hanc editionem præ cæteris probasse, cum eam solum explanandam susceperunt. Adde etiam, quod non solum Latini versionem hanc probarunt, sed etiam Græci, qui quædam divina volumina ab Hieronymo in Latinum ex Hebræo conversa, ipsi ex Latino in Græcum transfuderunt, ut B. Hieronymus testatur, lib. de vir. illust. in Sophronio, et lib. II. contra Rufinum.

Tertium argumentum. Habuerunt Hebræi sua lingua authenticam Scripturam: Græci quoque habuerunt Græce authenticam Scripturam, id est, Testamentum vetus ex versione LXX, et Testamenti novi ipsos primos fontes: igitur æquum fuit, ut Latina Ecclesia, in qua sedes Petri est, et in qua perpetuo Fides christiana mansura erat, haberet sua lingua authenticam Scripturam: non autem

(1) Eccl. II, 3. — (2) Isai. XI, 1. — (3) Matth. II, 23. — (4) Isai. XIX, 17. — (5) Gen. I, 2.

habuit aliam fere a mille annis quam istam; igitur ista authentica censenda est.

Quantum argumentum. In Conciliis generalibus Ecclesiae, aut paucissimi, aut interdum nulli inveniuntur linguae Hebraicae periti; male igitur provisum esset Ecclesiae, si in rebus gravibus non posset fidere Latinae editioni, sed deberet recurrere ad Hebraicos codices, et mendicare a Rabbiniis hostibus suis veritatem. Idem dicere possumus de Graeca lingua: nam etsi nunc utcumque multi inveniuntur qui Graece noverint, tamen non semper ita fuit. Nam si Ruffino credimus lib. hist. X. cap. 24. ex sexcentis Episcopis qui ad Concilium Ariminense convenirent, nemo fuit qui sciret, quid sibi vellet *ἰσχυριστος*. Et propterea cum callidi quidam haeretici Ariani proponerent Synodo, an vellet Christum colere, an *ἰσχυριστος*, omnes clamaverunt, se nolle *ἰσχυριστον*, sed Christum.

Denique idem experimento comprobatur. Videmus enim nostros haereticos, qui contempta antiqua editione novis interpretationibus student, adeo diversas et inter se dissidentes editiones eudere, ut nihil fere certi ex eorum editionibus habere possit. Quare Martinus Lutherus in lib. cont. Zwinglium: De verit. corp. Christ. in Euchar. « Si diutius, » inquit, « steterit Mundus, iterum erit necessarium, ut propter diversas Scripturae interpretationes quae nunc sunt, ad conservandam Fidei unitatem, Conciliorum decreta recipiamus, atque ad ea confugiamus. »

Superest argumenta adversariorum solve-re, sed antea libet notare mendacia quaedam aperta, quae Martinus Kemnitius, et Joannes Calvinus suis argumentis admiscuerunt.

Primum Calvini mendacium est, nec iudicio, nec recto delectu factum esse, ut ex interpretationibus diversis una obtinerit inter indoctos. At certe cum omnibus interpretationibus abolitis, haec nostra supra mille annos in usu totius Latinae Ecclesiae fuerit, aut multi fuerint totis mille annis in Ecclesia docti, aut impudenter mentitur Calvinus. Deinde Sophronium, Augustinum, Gregorium, Isidorum, Bedam, Anselmum, Rupertum, Bernardum, aliosque tam multos insignes viros non existimo inter indoctos numerandos esse: et tamen isti omnes editionem nostram, ut supra demonstravimus, aut inter ceteras, aut etiam praeter ceteras laudarunt.

Alterum ejusdem mendacium est, decre-

visse Tridentinos Patres, minime esse audiendos eos, qui ex fonte ipso purum liquorem proferunt, et ex certa veritate falsum coarquant. Hoc ideo mendacium voco, quod nihil ejusmodi in decreto Concilii legatur. Nec enim Patres fontium ullam mentionem fecerunt, sed solum ex tot Latinis versionibus; quae nunc circumferuntur, unam elegerunt, quam caeteris anteponebant: et (quod Ecclesiae gravitatem, et constantiam decebat) antiquam novis, probatam longo usu recentibus adhuc, ac, ut sic loquar, eruditis, denique unam multis inter se dissidentibus, et pugnantibus praetulerunt.

Tertium mendacium est ejusdem Calvini, adeo nullam esse in vulgata editione integram paginam, ut vix tres sint continui versus non insigni aliquo errore foedati. At si ita est, cur ibidem Calvinus, cum suscepisset notandos locos in Psalmis perperam versus, nihil omnino in primi Psalmi translatione notavit? non habet fortasse primus Psalmus tres continuos versus? Sed non est opus, opinor, in tam apertis mendaciis refellendis immorari. Ad Kemnitium veniamus.

Primum Kemnitii mendacium est, Concilium Tridentinum decrevisse, ut pro iis quae Spiritus sanctus in fontibus Hebraicis et Graecis scripsit, ea recipiamus, quae a Librariis mutata, mutilata, vel addita sunt. Hoc esse mendacium manifestum nemo non intelligit. Quis enim, non dico Catholicus, sed sane mentis homo, unquam diceret, Librariorum vitia suscipienda pro Spiritus sancti verbis? Deinde nonne Concilium eodem loco jubet, ut sacra Biblia quam emendatissima fieri poterit imprimantur?

Secundum est ejusdem, in indice librorum prohibitorum a Paulo IV. edito damnari omnes editiones Bibliorum, etiam veteris Interpretis, in quibus vel manifestissima quaedam vulgatae editionis errata correctasunt. Hoc etiam crassissimum mendacium est: non enim damnantur in eo indice nisi editiones quaedam ab haereticis, vel suspectis impressoribus factae: et omnes aliae permittuntur.

Tertium ejusdem Kemnitii mendacium est, Concilium Tridentinum sess. XXI. c. 2. ut probet Ecclesiam habere auctoritatem dispensandi in Sacramentorum substantialibus contra institutionem Christi, abuti aequivocatione veteris versionis, ubi I. Corinth. IV. ministri Christi vocantur *dispensatores mys-*

teriorum Christi. Quo loco exclamat Kemnitius: « Bone Deus, quanta est Antichristi impudentia, in tanta luce cognitionis linguarum, de tam gravi materia tam pueriliter ludere! cum Paulus *κλειροποιος* vocet ministros Christi. » Haec ille.

At nobis merito licet exclamare: Bone Deus, quanta est hominis haeretici impudentia, ut crassissima mendacia pro veritate obtrudere non vereatur! Nam Concilium ibidem discrete testatur, Ecclesiam non posse mutare substantialia Sacramentorum, sed tantum statuere modum et ordinem, quo Sacramenta administrari debeant. Deinde Concilium non abutitur voce *dispensatoris*, ut Kemnitius somniat; non enim dicit, Ecclesiam posse dispensare in Sacramentis, quomodo dispensat in votis et legibus, sed posse dispensare Sacramenta, id est, administrare, porrigere, tradere Fidelibus: et instar fidelis ac prudentis economi in dispensandis bonis domini sui et familiae alenda, modo nihil fiat contra leges et mandata Principis.

Postremum Kemnitii mendacium est, Concilium Tridentinum ideo voluisse vulgatam editionem esse authenticam, quia toto transformata est ad dogmata Pontificia. Quod mendacium non solum est hominis impudentis, sed etiam imprudentis, siquidem contra suum auctorem maxime pugnat. Si enim Pontificia dogmata habentur in editione vulgata, sequitur Pontificia dogmata esse antiquissima, et ipsorum dogmata contraria plane esse recentia: nam editionem vulgatam etiam ipsi fatentur esse vetustissimam.

Præterea, si editio vulgata facta esset post Lutheri tempora, esset aliqua ratio suspicandi, eam esse accommodatam de industria ad Pontificia dogmata: at facta est ante mille annos, et omnia quae illi reprehenduntur in vulgata editione. Sed adversarii quod ipsi faciunt, idem etiam ab aliis fieri credunt: et quia Martinus Lutherus Biblia pessima fide convertit, ut patet ex Joanne Cochlæo in vita et actis Lutheri anni 1522. ubi legimus, in nova translatione Testamenti novi per Lutherum facta, fuisse notata ad mille loca immutata, id est, addita, vel detracta, vel depravata: idcirco putant Catholicos hoc facere, sed certe falluntur; Fides enim Catholica non eget praesidiis mendaciorum, ut illorum figmenta.

CAPUT XI.

Solvuntur objectiones haereticorum contra vulgatam Latinam editionem.

Argumenta haereticorum contra vulgatam editionem ad tria revocari possunt. Primum est, quia B. Hieronymus multa aliter verit, quam nos habeamus, et multa reprehendit in nostra editione vulgata: sed jam est responsum supra cap. 8.

Secundum argumentum. Magis credendum est esse verbum Dei quod habetur in fontibus Hebraicorum et Graecorum codicum, quam quod habetur in rivulis versionum: nam Hebraei et Graeci codices, Prophetarum et Apostolorum sunt, qui errare non poterant: Latini autem sunt variorum interpretum, qui errare poterant. Nam aliud esse interpretem, aliud Prophetam, docet Hieronymus praefat. in Pentat. Et idem Hieronymus passim reprehendit veterem interpretem in suis Commentariis, et lib. 1. contra Jovinianum: B. Augustinus autem non solum in genere dicit, interpretes posse errare lib. II. de doct. Christ. cap. 12. et epist. 49. et 59. sed etiam epist. 8. ad Hieronymum asserit, Hieronymum in sua interpretatione errare potuisse.

Accedit, quod Patres passim docent, ad fontes Hebraeos et Graecos esse recurendum. Hieronymus in lib. cont. Helvid. et in epist. ad Marcellam quae, incipit *Post priorem epistolam*, docet, Latinam editionem Evangeliorum ad Graecos fontes revocandam: et idem dicit de Latina editione Testamenti veteris emendanda ex Hebraeo, in Comm. cap. 8. Zachariae. Idem habet Augustinus lib. II. de doct. Christ. cap. 11, 12 et 13. et epist. 59. et alibi. Et quod mirabilis est, in ipso jure Pontificio dist. 9. can. *Ut veterum*, ita dicitur: « Ut veterum librorum fides de Hebraeis voluminibus examinanda est, ita novorum veritas Graeci sermonis normam desiderat. »

Respondeo: negari non posse, quin sint fontes Scripturarum antependendi rivulis versionum, quando constat fontes non esse turbatos: nunc autem fontes multis in locis turbidos fluere jam ante ostendimus, et certe vix dubitari potest, quin sicut Latina Ecclesia constantior fuit in Fide retinenda,

quam Græca; ita etiam vigilantior fuerit in suis codicibus a corruptione defendendis. Quod enim olim Hieronymus scripsit ad Damasum in epist. de nomine hypost. nunc maxime habet locum, videlicet, profligato a Græcis patrimonio, apud Latinos tantum in corruptam Patrum hereditatem servari.

Ad illud autem quod objiciebatur, interpretes interdum labi potuisse, non desunt qui respondeant: veterem interpretem novi Testamenti, et etiam B. Hieronymum interpretem novi Testamenti, veteris peculiari Spiritus sancti lumine illustratos errare non potuisse, sed non est opus eo confugere. Admittimus enim, interpretem non esse Prophetam, et errare potuisse; tamen dicimus, eum non errasse in illa versione, quam Ecclesia approbavit.

Nam vulgata editio non est unius auctoris, sed quaedam habet ex Hieronymo, quaedam ex Luciano, quaedam ex Theodotione, quaedam ex alio quodam interprete innominato: stultum autem videtur dicere, Theodotionem hereticum non potuisse errare, et etiam Hieronymum nusquam errasse, cum ipse in c. XIX. Isaiaë dicat, se errasse, et Ecclesia correctionem ejus receperit. Non igitur auctores illos canonizavit Ecclesia, sed tantum hanc versionem approbavit: nec ita tamen approbavit, ut assererit nullos in ea Librarium errores reperiri: sed certos nos redere voluit, in iis præsertim, quæ ad Fidem et mores pertinent, nulla esse in hac versione interpretum errata.

Ad aliud de emendatione Latinorum codicum ad Hebræos et Græcos, respondeo: quatuor temporibus licere nobis recurrere ad fontes Hebræos et Græcos, ut illi Patres monent.

Primo, quando in nostris codicibus videtur esse error Librarium, sic videmus nunc in Missilibus novis emendatum illud Eccl. XLV. *Dei illi coram præcepta*, cum antea prave legeretur *Cor ad præcepta* (1). Nam in Græco est *κατά πρόστατα*, ubi nulla est ratio dubitandi: facile autem fuit, ex *coram* facere *cor ad*. Sic Eccl. XXIV. illud: *Ego quasi fluvius Diorix*, debet corrigi *Ego quasi fluvius Diorix* (2), ut est in Græco; nam Diorix fluvius nusquam est. Quamquam enim Rabanus in Commentario hujus loci dicat, ex sententia quorundam, flumen Armeniæ esse,

qui Diorix appelletur; tamen id nullo auctore probat. *Διόριξ* autem est fossa a flumine deducta ad irrigandam terram.

Sic Sapient. XII: *Ipsum qui non debet puniri condemnas, et exterum æstimas a tua virtute* (3); non male correctum vidimus in Bibliis Lovaniensibus hoc modo: *Ipsum qui non debet puniri condemnasse exterum putas a tua virtute*, et clare ex Græco colligitur: et manifeste Librarium error est, licet S. Gregorius lib. III. Moral. cap. 41, priorem sententiam pie exposuerit.

Sic illud Psal. XLI. *Deum fontem vivum*, tuto mutari posset in *fortem vivum*: nam in Hebræo est aperte *מַיִם חַיִּים אֵלֶּיךָ אֲדֹנָי ad Deum, ad fortem vivum* (4), et in Græco est etiam *πηγή τῶν ὁρίων ὑψηλῶν*, ubi nulla est occasio erroris, in nostro facile potuit mutari *fortem* in *fontem*, præsertim cum præcedat *Sitibit anima mea*. Sic etiam in Missal emendatum videmus illud Jo. XIX. *Accepti eam in sua*, (5) quod ante erat in *suam*, cum Græcus eodex aperte habeat *εἰς τὴν ἑαυτῆς*.

Secundo, quando Latini codices variant, ut non possit certo statui, quæ sit vera vulgata lectio, possumus ad fontes recurrere, et inde juvari ad veram lectionem inveniendam. Sic Josue V, quidam Latini codices habent: *Quibus juravit, ut ostenderet eis terram fluentem lacte et melle* (6); quidam habent, *ut non ostenderet* etc. Vera lectio videtur esse posterior: nam id Hebræo constanter additur *Non*. Sicut e contrario Josue XI, quidam codices habent: *Non fuit civitas quæ non se traderet*: quidam habent *Non fuit civitas quæ se traderet* (7); et hoc est verius, quia conforme est Hebræo, et verba sequentia id requirunt. Sic Luc. I quidam codices habent: *Redemptionem plebis suæ*: quidam, *plebi suæ* (8); et hæc videtur verior, cum in Græco sit *τῶ λαῶ αἰρεῶ*.

Tertio, quando verba aut sententiæ in Latino est anceps, possumus recurrere ad fontes, si forte ibi non sit ambiguitas. Sic quod legimus Genes. III. *Maledicta terra in opere tuo* (9), potest intelligi de opere futuro, id est, dum coles eam: et de præterito, id est, de peccato Adæ propter quod terra maledicta est. At in Hebræo non est ambiguum, quidem *כְּעֵבֶר* non potest significare nisi propter te, id est, propter peccatum tuum; unde etiam monet B. Hieronymus in quaest. Hebr.

(1) Eccl. XLV, 6. — (2) Eccl. XXIV, 41. — (3) Sap. XXII, 15. — (4) Psalm. XLI, 3. — (5) Joan. XIX, 27. — (6) Jos. V, 6. — (7) Jos. XI, 19. — (8) Luc. I, 68. — (9) Gen. III, 17.

recte vertisse eos, qui dixerunt: *Maledicta terra in transgressione tua*. Quamquam non inficior potuisse fieri, ut in Hebræo esset *בְּעֵבֶר* et Librarium vitio mutatum sit Dath in Resch.

Sic etiam quod legimus Luc. II: *In terra pax hominibus bonæ voluntatis* (1): illud *bonæ voluntatis* ambiguum est, potest enim referri ad homines, et ad pacem: sed ex Græco colligitur, melius conjungi cum pace, ut hic sit sensus, *in terra pax hominibus, pax, inquam, bonæ voluntatis Dei erga homines*. Nam *εὐδοκία*, ut plurimum non est bona voluntas hominis, sed bona voluntas Dei erga homines. Sic Ps. II: *Ne quando irascatur Dominus: Et Cum exarsertit in brevi ira ejus: Et Beati qui confidunt in eo* (2), apud Latinos dubium est, an hæc dicantur de Patre, an de Filio, nam de utroque fit mentio in Psalmo isto: sed ex Hebræo manifeste colligitur, hæc dici de Filio. Denique Psal. CXXXVIII: *Non est occultatum os meum a te* (3), in Latino dubium est, an sit os oris, an os ossis. Sed in Hebræo est clarum, est enim *לִפְתֵּי* non *פִּי*.

Quarto et ultimo, licet recurrere ad fontes, ad energiam et proprietatem vocabulorum intelligendam. Sic illud Exod. I. *Edificavit illis domos* (4): intelligimus ex Hebraica phrasi significare fecunditatem et filiorum copiam. Ut etiam illud Psal. CXII: *Qui habitare facit sterilem in domo* (5): illud quoque Psal. CXXXVIII: *Imperfectum meum viderunt oculi tui* (6), Hebræa vox aperte declarat proprie embrionem significare: et illud ibidem *Mirabilis facta est scientia tua ex me*, ex Hebræo textu facile declaratur; significat enim mirabiliorem esse scientiam Dei, quam ut possit homo capere. Qualem etiam Hebrais agnoscent, qui hujus linguae periti sunt, in illis Pauli verbis Ephes. III: *Scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi* (7). Non enim sensus est, charitatem Christi donum esse scientiæ eminentius, ut verba sonare videntur, sed charitatem Christi majorem esse, quam ut scientiæ comprehendi possit.

Argumentum tertium sumunt ex variis locis, in quibus videtur omnino vulgata editio errorem continere. Et quamquam absque ullo ordine ista loca ipsi proponunt, nos tamen ordine referemus; primum loca quæ adferuntur ex variis libris Scripturarum Testa-

menti veteris; deinde quæ adferuntur ex Psalmis; postremo quæ adferuntur ex Testamento novo.

CAPUT XII.

Defenduntur loca, quæ Kennitius depravata esse dicit in editione vulgata.

Primus locus est Genes. III, ubi legimus: *Ipsa conteret caput tuum* (8). Quem locum Kennitius dicit esse corruptum, ut inde probetur intercessio, et patrocinium Mariæ, cum legendum sit, *ipsum conteret tuum*: nam de semine, id est Christo loquitur Scriptura, ut omnes Veteres docent.

Respondeo: editionem vulgatam varie habere; quidam enim codices habent *Ipsa*; quidam *Ipsa*; et propterea non esse contra vulgatam editionem, si convincatur debere legi *Ipsa*, vel *Ipsum*.

Dico secundo: non esse improbabile debere legi *Ipsa*, neque esse hanc depravationem Papistarum. Nam etiam multi codices Hebraici habeant *אִתָּךְ*: tamen legi unum, in quo erat scriptum *אִתָּךְ*, id est *Ipsa*, ac præterea remotis punctis illam vocem Hebraicam *אִתָּךְ* posse interpretari *ipsam*, nimis rudis est qui nescit. Passim enim occurrit in sacris Bibliis *אִתָּךְ* pro *אִתָּךְ*. Sic Genes. III, vers. 12. Exod. III, vers. 8. Adde quod *ipsa* legerat Claudius Marius Victor lib. I in Genes., Alcimus Avitus lib. III carn. cap. 6., Chrysostomus homil. 18. in Genes., Augustinus lib. II. De Genes. cont. Manich. cap. 18., lib. XI De Genes. ad lit. cap. 36., Ambrosius lib. De fuga seculi cap. 7. Gregorius lib. I Moral. cap. 38. Eucherius, Rupertus, Beda, Rabanus, et Strabus, ac Liranus in hunc locum, et Bernardus ser. 2. super Missus est. Itaque mendacium est quod Kennitius dicit, omnes Veteres legere *ipsum*.

At dices: verbum *conteret* in Hebræo est masculini generis, igitur refertur ad semen quod etiam est masculini generis, non ad mulierem quæ est feminini. Respondeo: id non esse novum in Scriptura, ut cum nominibus femininis conjungantur pronomina,

(1) Luc. II, 14. — (2) Psal. II, 12, et 13. — (3) Psal. CXXXVIII, 14. — (4) Exod. I, 21. — (5) Psal. CXII, 9. — (6) Psal. CXXXVIII, 16. — (7) Eph. III, 19. — (8) Gen. III, 15.

hujus intelligentiam non potuit interpres melius reddere, quam illis verbis: *Nescit homo utrum odio vel amore dignus sit, sed omnia in futurum seruantur incerta.*

At ne quis objiciat: scire impios se dignos odio; animadvertendum est, de solis justis Ecclesiam loqui, qui cum nullius peccati sibi conscii sint, tamen certo statuere non possunt, dum hic vivunt, justine sint an non; ex quo sequitur, ut ignorent utrum odio vel amore digni sint.

Decimus est, Eccles. V. *De propitiato peccato noli esse sine metu* (1). Hunc etiam locum vult Kemnitiu depravatam, ad probandam incertitudinem remissionis peccatorum. Respondeo: varias hic esse lectiones, ut Cornelius Jansenius in hunc locum ostendit. Quidam enim codices habent, *de propitiato peccato*; et quidam, *de propitiatioe*, sive *de propitiato peccati*, quæ posterior videtur melior, cum sit conformior Græco textui *περι ἐπιλασμού ηὐ ἁμαρτίας ἡσίου*.

Sed etiam hinc convincitur esse falsa hæreticorum sententia, qua jubent, hominem certo credere se esse justum, vel fore justum, si ita credat: nam vel loquitur Sapiens de propitiatioe jam obtenta, ut sit idem, *de propitiatioe peccati*, et *de propitiato peccato*; et tunc falsum est, quod illi dicunt, hominem debere esse securum de obtenta venia: vel loquitur de propitiatioe obtinenda; et tunc falsum est, quod idem dicunt, hominem debere esse securum de venia obtinenda. Sed de his suo loco.

Undecimus est Ecclesiastici XVI: *Miseri cordia faciet locum unicuique secundum meritum operum suorum* (2). Conqueritur Kemnitiu, nos addidisse nomen meriti, quod non est in Græco, et sic depravasse hunc locum ad merita honorum operum ostendenda, sicut antea conquestus erat Calvinus Institut. cap. X, §. 52. Respondeo: in Græco textu non esse nomen meriti, quia hoc nomen est Latinum, et ille textus est Græcus, tamen esse aliquid quod idem significet, et relictissime per meriti vocabulum exprimitur; est enim *κατὰ ἔργα*, nemo autem qui Græcæ linguæ vel tenuissime sit peritus negare potest, quin *κατὰ ἔργα* significet Latine pro meritis operum.

Duodecimus est Joel II: *Præstabilis super malitia* (3). Quæ verba Kemnitiu dicit nihil significare, et in Ecclesia nostra sine ullo

intellectu cani. Respondeo: Hieronymum in textu suo hoc verbum posuisse, et in Commentario etiam hac voce usum, cui pati debet Kemnitiu ut plus tribuamus, quam sibi. Significat autem *præstabilis super malitia, excellens in miserando et in pœna condonanda*, quod proprie Deo convenit: estque idem cum illo *Pœnitens super malitia*, quod ad verbum est in Hebræo; nam *נִחַם* est penitere, in *niphal*. Posset etiam non male, si verba Latina consideremus, *Præstabilis super malitia* idem esse quod *melior, quam ut a malitia vinci queat*. Quod quidem verissimum est, cum nulla immanitate, aut numerositate peccatorum infinita Dei benignitas unquam superetur.

Decimustertius est Michææ V., ubi legitur: *Et tu Bethlehem Ephrata parvulus es in millibus Juda, ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel* (4). Hunc locum depravatam vult esse Osiander in annot. ad Harmon. Evangel., et corrigendum pro *Parvulus es, parum est ut sis in millibus Juda* etc. Dicit enim, imperitum interpretem non animadvertisse, Hebræos carere neutro genere, et pro eo usurpare masculinum vel femininum: proinde licet *נִשְׁכַּח בֵּר* sit masculini generis, tamen debere verti in neutro *Parum*, non *Parvulus*. Et probat, quia quod sequitur *Ex te mihi egredietur* etc. non recte coheret cum superioribus, nisi dicatur *Parum est* etc.

Respondeo: interpretem nostrum recte vertisse: nam ei consentiunt Chaldæus et Græcus codex, et Hieronymus sic legit in Comment. hujus loci, et quod majus est, Matthæus cap. II, sic citavit; dixit enim *Minima es, non Parum est*, et quamquam Hebræi utantur interdum aliis generibus pro neutro, tamen non semper. Ad rationem ejus dico: optime coherere sequentia cum præcedentibus, si præcedentia legantur cum interrogatione, ut legit Matthæus, qui propterea vertit negative: *Nequaquam minima es*, quia legerat parvula es. Melius responderet S. Matthæum non citasse verba, sed sensum: nam Bethlehem erat parvula civitas quoad circuitum murorum et frequentiam habitatorum, ut dicit Propheta: at hoc non negat Evangelista; sed tamen erat maxima civitas privilegio nativitatis Christi, quod innuit Propheta, cum ait: *Ex te mihi egredietur qui regat populum Deum Israel*, et ad hanc magnitudinem respexit Evangelista, qui addidit

particulam rationalem dicens: *Ex te enim mihi egredietur* etc. nam illa interrogatio: *Parvula es?* non invenitur in ullo textu, neque Hebraico, neque Græco, neque Latino.

CAPUT XIII.

Defenduntur loca, quæ in Psalmis male reddita fuisse a Latino interprete Calvinus contendit.

Nunc ad ea loca veniemus, quæ Joannes Calvinus in Antid. Concil. Trid. tamquam corrupta et depravata notavit, et quamvis ante nos diligenter hoc idem præstiterit Guilielmus Lindanus in lib. de Opt. gen. interpr., tamen non videtur inutile, si hæreticorum calumnia a pluribus refellantur.

Igitur primus locus est in illis verbis Psal. II, *Apprehendite disciplinam* (1). Quem locum ostendit Calvinus vitio interpretis depravatam, cum in Hebræo sit *נִשְׁכַּח בֵּר* *Osculamini filium*; nec potuerit hoc ullo modo accidere culpa Librariorum, cum nulla sit litterarum similitudo.

Respondeo: ad verbum in Hebræo esse *Osculamini*, sive *adulate Filium*: tamen sensum ejus loci rectissime versum per *Apprehendite disciplinam*. Nam sic vertit Chaldæus, sic Græcus, sic omnes veteres Græci et Latini haectenus legerunt. Est igitur observandum, cum dicitur *Osculamini filium*, sensum esse *agnoscite Filium Dei esse verum Regem et Messiam vestrum osculando illi manum honoris gratia*: ut et B. Hieronymus exponit lib. I, contra Ruffinum: et propterea etiam verti posse *Adorate Filium*. Porro agnoscere Filium esse Regem et Messiam non aliter possumus, quam Fidem et doctrinam ejus recipiendo. Et quid aliud est *Apprehendite disciplinam, nisi eruditionem et doctrinam Filii Dei recipite?*

Secundus locus Ps. IV: *Fili hominum usquequo gravi corde* (2). Hunc locum reprehendit ibidem Calvinus, quod in Hebræo nihil simile sit: nam pro illis verbis nostris *Gravi corde ut quid*; in Hebræo est *כָּבֵדוֹ לְלִבְּךָ*

Respondeo: valde verisimile esse, corruptum esse textum Hebræum vitio Librariorum: nam si mutetur *ב* in *ז*, et puncta mutantur, fiet *graves corde ut quid*, nimirum sic *לִבְּךָ כָּבֵדוֹ* et sine dubio sic legerunt Septuaginta, quorum versionem omnes Patres Græci et Latini secuti sunt, præter Hieronymum, qui quoniam aliter legit, vertit *incliti mei*: sensus tamen semper est idem, quod sufficit ad veritatem interpretationis. Deus enim eo loco conqueritur de hominibus, quod neglectis æternis, diligant temporalia: et quidem secundum versionem Græcam et Latinam vocat eos graves corde, quia tales sunt vitio suo: secundum Hebræum textum, ut modo se habet, vocat eos gloriam suam, seu inclytos suos, quia tales sunt beneficio divino, si in eis imaginem coelestem, non vitium proprium consideremus. Porro illud *כָּבֵדוֹ* esse potest vel participium passivum verbi *כָּבַד*, vel nomen verbale.

Tertius est Psal. XXXI. *Conversus sum in ærumna mea, dum configitur spina* (3). Hunc etiam locum reprehendit Calvinus, propterea quod in Hebræo sunt alia verba, et alius sensus. Ad verbum enim est in Hebræo: *Succus meus sine humore, et viror meus versus est in siccitates æstivas*. Et quidem sensus nostræ editionis est: *Conversus sum ad penitentiam tempore ærumna, et afflictionis, dum spina calamitatis in me figi cepit*: sensus autem Hebræicæ veritatis est: *Omnia mea bona perierunt, quomodo humor et viror in æstate Solis ardore siccatur et perit*.

Respondeo: nostrum interpretem non posse reprehendi in hoc loco, quia non vertit ex Hebræo, sed de Græco transtulit in Latinum: Græcus autem textus nostro textui optime respondet. Videntur autem LXX Interpretes paulo aliter legentem textum Hebræum, quam modo se habeat; proinde esse errorem scribarum in Hebræo: nam minima mutatione unius vel duarum litterarum potest fieri, ut sit in Hebræo sensus nostræ editionis. Illud enim *לִשְׁכַּח לְלִבְּךָ*, versus est *Viror meus*, si legatur *לִשְׁכַּח לְלִבְּךָ*, erit *Conversus sum in ærumna mea*, quemadmodum legit etiam B. Hieronymus, qui vertit, *Versatus sum in miseria mea*. Et quod sequitur *קָצֵעַ בְּחַבְבֵּנִי קָצֵעַ בְּדַרְבֵּינִי קָצֵעַ*, sic legatur *siccitates æstivas*, si legatur *דָּמָא בְּחַבְבֵּי שֵׁן*, erit: *Dum configitur mihi spina*.

Et certe si cum videmus in Latino textu facile potuisse aliquid mutari a Librariis

(1) Eccl. V. 7. — (2) Eccl. XVI, 15. — (3) Joel II, 13. — (4) Mich. V, 2.

(1) Psal. II, 12. — (2) Psal. IV, 3. — (3) Psal. XXXI, 4.